

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

כרך יב, תשכ"א



האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

ניבי ביאליק ומקורותיהם

להלן נבחר כמה ניבים ופתגמים מן החוברת „עיונים בלשון ביאליק“ (קונטרס קט) בצירוף מקורותיהם המשוערים. מספרי העמודים מכוונים לחוברת הנ"ל. — על חלק מן הדברים העמידה הגב' רות שלומי, ואלה סומנו בסופם [ר"ש].

עמ' 172: ש ל י ח - ל ב — במקביל לצירוף שליח ציבור; במסתו „שירתנו הצעירה“ כתב ביאליק: לא כשלוחי ציבור הם עולים לדוכן אלא כשלוחי לבס.

יש כאן הקבלה לשונית לביטוי המקראי „נביאי מלבס“, אשר נאמר עליהם בהמשך: „וה' לא שלחם“ (יחז' יג, ב—ו) [ר"ש]. אלא שאצל ביאליק משמש הביטוי במשמעות חיובית.

עמ' 176: בסיפור „החוצרה נתביישה“ (פרק ג') ניתן לבוש עברי לניב ארמי תלמודי. שם נאמר וכי קלה היא? בעקבות הארמית התלמודית: „אטו מלתא זוטרתא היא?“

המקור הוא בעברית: וכי קלה היא בעיניך, הרגיל בלשון חז"ל, כגון ירושלמי שבת פרק א, הלכה ב (דף ג ע"א), וראה במילון בן-יהודה עמ' 5932—5933, ואצל אבן-שושן ערך קל. ובא שלא בשאלה בספר בן-סירא (ח, טז; שהוא ח, כב במהדורת סגל „ספר בן-סירא השלם“): כי קל בעיניך דמים (נ"א: דמד). ביאליק קיצר את הביטוי לפי צרכיו. אין אפוא צורך לחפש לביטוי מקור ארמי.

עמ' 182, 184: המת — לקבר, והחי — ללחם.

השווה המשנה באבות ד, כב: היילודים למות, והמתים
להחיות, והחיים לידון.

עמ' 184: אס בעץ לח נפלה שלהבת, אף כי בעץ יבש.
על הניסוח אולי השפיע פסוק נוסף, הדן אף הוא בעץ
ובאש: הנה בהיותו תמים לא יעשה למלאכה אף כי אש
אכלתו ויחר (יחז' טו, ה) [ר"ש]. — הצירוף של אס ברישא
לפני אף כי בסיפא אינו קיים במקרא, ולפי הנראה גם
לא בלשון חז"ל. ביאליק הושפע כנראה ממשלי יא, לא
(הן צדיק בארץ ישולם אף כי רשע וחוטא) ואיוב טו, טו—טז
(הן בקדושיו לא יאמין... אף כי נתעב ונאלח...), אלא
שהמיר הן באס על פי אס בארזים, לפי שיש הן, שמשמעה אס.

שם: בעקב והתרשלות אוחות הסכנה.

השווה ברא' כה, כו: וידו אוחות בעקב עשו.

שם: לא לתמורים הדבש.

השווה קוהלת ט, יא: כי לא לקלים המרוץ ולא
לגיבורים המלחמה וגם לא לחכמים לחם וגם לא לנבונים עושר.

עמ' 186: הפת אשר בסל / תשים כל מכאוב לאל.

ע"פ הגמרא: אינו דומה מי שיש לו פת בסלו למי
שאינו לו פת בסלו. מובא לגבי עינוי הצום, ובהשאלה גם לגבי
עינויי נפש אחרים (כגון יומא עד ע"ב, יבמות לו ע"ב).

עמ' 186: אברכך, אלהים, על הרעה וגו'.

על פי המשנה ברכות ט, ה: חייב אדם לברך על
הרעה כשם שהוא מברך על הטובה.